

Duris, Pascal, *Quelle Révolution Scientifique? Les sciences de la vie dans la querelle des Anciens et des Modernes (XVIe-XVIIIe siècles)*, Hermann, Paris 2016.

V naučné literatuře se obvykle líčí tzv. vědecká revoluce 17. století jako masivní a okamžité vítězství nové vědy nad starým antickým věděním. Zvláště popularizační publikace vyvolávají u čtenářů dojem, že nové objevy, teorie a pojmy byly novověkými lidmi akceptovány vlastně okamžitě – přece protože byly pravdivé. Pozornější historikové do takových úvah vnášejí trochu historického relativismu: O tom, že tyto objevy a teorie byly pravdivé, víme dnes my, protože byly potvrzeny, resp. nebyly zatím falsifikovány. Ale nevěděli o tom doboví čtenáři. Na začátku 17. století, šedesát let po vydání Koperníkova *De revolutionibus* (1543), nikdo nedokázal s jistotou říci, zdali mají pravdu zastánci geocentrismu, nebo heliocentrismu.

Vzhledem k tomu, že v přírodní filosofii existovalo velké množství různých teorií, aniž by bylo zřejmé, která z nich je správná, objevovaly se také různé – a pro dnešního čtenáře matoucí – strategie, jak vtělit nové teorie do stávajícího a po staletí předávaného souboru vědění. Typickým projevem ošidnosti těchto snah byla tzv. *querelle des anciens et des modernes*, tedy spor „starých“, rozuměj zastánců antické vzdělanosti a vědy“, a „moderních“, tedy představitelů nové vzdělanosti. Tento spor v různých podobách najdeme v celém 17. století, ale nejintenzivněji probíhal na přelomu 17. a 18. století a týkal se především umění – zvláště básnictví a divadla. Byl Homér větší básník než La Fontaine? Byl Sofoklés větší umělec než Corneille? Byli antičtí umělci nepřekonatelni, nebo naopak existuje v dějinách umění pokrok? Velmi obecně se dá říci, že vědy se celý spor týkal spíše okrajově, neboť i zastánci *anciens* většinou uznávali, že moderní věda je zkrátka dokonalejší než věda Aristotelova. Toto zjednodušující tvrzení by však nemělo zastřít fakt, že v různých drobných nuancích spor *anciens a modernes* zasahoval i do toho, jak byly prezentovány vědecké objevy a jak vědci samotní chápali svoje postavení v intelektuálních dějinách. A právě takovému tématu se věnuje profesor epistemologie a historie věd na univerzitě v Bordeaux Pascal Duris. Duris se ve své badatelské práci soustředí především na dějiny věd o živé přírodě, o nichž již vydal několik publikací. Souvislosti vývoje biologických oborů s *querelle* se věnuje ve své poslední obsáhlé práci *Quelle révolution scientifique? Les sciences de la vie dans la querelle des Anciens et des Modernes (XVIe-XVIIIe siècles)* (Paris: Hermann, 2016). Duris v této práci zajímá především téma historické continuity v raně novověkých vědách o životě: Odmítali vědci veškerou předchozí tradici? Existovala vědomá návaznost na antickou vzdělanost? A především: Existovala vůbec vědecká revoluce ve smyslu náhlé změny způsobu myšlení, která spočívala v radikálním odmítnutí předchozího vědění? V anglickém prostředí se *querelle* přezdívalo také *battle of books* – a právě takový souboj knih nám Duris představuje.

Dílo je rozděleno na dvě části *Melancholie (La mélancolie)* a *Pohrdání (Le Mépris)*. V první části Duris ve třech kapitolách podává především příklady explicitně projevovaného vědomí návaznosti na antiku, které vysvětluje ve třech hlavních podobách (jimž odpovídají jednotlivé kapitoly). V první kapitole se soustředí především na renesanční humanisty, lékaře a botaniky, kteří opakovaně dávali najevo, že vědomě navazují na antiku, že antické vědění se nedá překonat a že to, co se jeví jako nové (heliocentrismus, malý krevní oběh), je ve skutečnosti jen obnovením znalostí, které byly již v antice přítomné, ale byly

zapomenuty. Ve druhé kapitole Duris již představuje počátky ideje pokroku v 17. století. Důrazně ale upozorňuje, že badatelé jako Bacon nebo Harvey nechápali pokrok jako znehodnocení antiky. Spíše byli přesvědčeni, že moderní objevy jsou výsledkem kontinuity – navazování na objevy a znalosti římských a řeckých autorů. Současně idea pokroku přinášela výrazné relativizování vědění: S ideou pokroku přišlo i vědomí, že současní moderní budou jednou staří, zdůrazňuje Duris. Pochopení relativity pokroku, tedy že současné objevy zpochybní, překonají a nahradí novým věděním budoucí generace, vedlo podle Durise novověké vědce ke skromnosti a obezřetnosti ohledně formulování jednoznačné převahy nad antikou. Každé vědění jednou zastará. Ve třetí kapitole Duris podrobně rozebírá klasickou a mnohokrát probíranou metaforu trpaslíků na ramenou obrů, která obvykle bývá uváděna jako doklad progresivistického myšlení. Duris velmi přesvědčivě ukazuje, že tuto metaforu ani zdaleka nemůžeme interpretovat jednoznačně progresivisticky, a to z několika důvodů: a) Mnoho renesančních autorů věřilo, že svět se postupně zhoršuje, a to zahrnovalo víru i v somatickou degeneraci lidí. Jinými slovy, mnoho renesančních a raně novověkých myslitelů se domnívalo, že Řekové a Římané byli skutečně obři svými postavami, a tomu odpovídal i jejich intelekt – současnost je jen zdegenerovaný odlesk pominuvší slávy lidstva. b) V renesanci a počátkem 17. století měla metafora trpaslíků a obrů především vyjádřit závislost na antických autorech, bez jejichž výkonů by moderní generace nebyla schopná vůbec nic objevit. Zdánlivý progresivismus pozdní renesance byl vlastně jen projevem melancholie: jsme jen pygmejové na kolosálních tělech mnohem chytřejších lidí a žijeme v intelektuálně i fyzicky vyčerpaném světě, který se chýlí ke svému konci (143–145). K tomu Duris opakovaně poukazuje na to, že v textech autorů 16. a 17. století není ani stopy po nějaké ideji revoluce ve smyslu radikální změny myšlení – nové objevy jsou daleko spíše vykládány jako završení díla antických spisovatelů, v krajní podobě jako poslední objevy před brzkým koncem světa.

Druhá část, *Pohrdání*, jak už název napovídá, se týká změny v hodnocení antického vědění – namísto vědomí kontinuity nastoupilo opovržlivé odmítnutí a idea nového počátku spojená s vizí dalšího zdokonalování vědy. I tato část je rozdělena do tří kapitol. V první z nich Duris ukazuje především dvě věci: a) V 17. století byla opuštěna představa stárnoucího světa a degenerace lidského myšlení – naopak, začala se prosazovat perspektiva budoucích pokroků: objevů, které uskuteční další generace. b) Za klíčovou považují část věnovanou Descartovi (168–185), který znehodnocoval význam předchozí tradice pro svou filosofii. Duris nepopírá, že Descartes ve svých nejznámějších textech ostentativně dává najevo nezávislost na antice a hrdě hlásá filosofování bez předchůdců a bez knih. Ztělesněním takového filosofování je *Rozprava o metodě* jako dílo vzešlé intelektuálně *ex nihilo*. Duris však upozorňuje na to, že karteziánská „vůle k novému počátku“ už není patrná v medicínské a fyziologické části Descartova filosofického projektu. Naopak, Duris připomíná, že Descartes četl medicínskou literaturu velmi hojně. Znal nejen Vesalia a Harveye, ale také Galéna, na němž byl v určitých ohledech výrazně závislý. Právě v medicínském kontextu (na rozdíl například od *Principů filosofie*) také Descartes zdůrazňoval, že jeho vlastní filosofické principy byly známé ve všech dobách a není v nich nic nového – znali je tedy už i staří autoři. Duris tak představuje jiného Descarta, než je učebnicový Descartes *Rozpravy a Meditací*. Je to Descartes starší, který si mnohem více uvědomuje pomalost vědeckého bádání a závislost pokroku na mezigenerační spolupráci. Duris posléze ukazuje, jak se kolem poloviny 17. století vědomí pomalosti biologie a medicíny přetavilo v kolektivizaci poznání, jež měly ztělesňovat instituce jako místa dělby práce, která měla překonat pomalost individuálních pokroků.

V páté kapitole se Duris dostává již na přelom 17. a 18. století, tedy do doby vrcholící

querelle. Soustředí se zde především na argumentační strategie zastánců *anciens* (Dacier, Joubert, Gottsched, Dutens, Huet, Temple, Swift aj.). Tito autoři nezpochybňovali úspěchy a objevy moderních věd, ale upozorňovali na to, že staří znali mnohé z toho, co moderní vydávají za své objevy (typicky – krevní oběh). Dále *anciens* poukazovali na závislost *modernes* na kontinuálně udržované tradici a odmítali moderní narcisistní víru v pronikavost vlastního rozumu. Celý spor, alespoň v oblasti věd, vlastně neměl vítěze, protože moderním se nepodařilo prokázat, že jejich věda je plně emancipovaná od vědy antické. Proto také, uzavírá Duris, „žádná vědecká revoluce nebyla na pořadu dne“ (290). V poslední kapitole se Duris dále věnuje otázce existence vědecké revoluce v oblasti poznávání živého světa. Prostřednictvím množství odkazů se snaží ukázat, že lékaři, biologové a botanikové nechápali většinou svá díla jako rozchod s tradicí, ale jako nepřerušované rozvíjení antického dědictví.

Durisova kniha je nesmírně cenná v několika ohledech. Pojem tzv. vědecké revoluce se většinou opírá o poznatky učiněné během 16. a 17. století v astronomii, kosmologii a fyzice. Propagátoři tohoto pojmu, jako byli H. Butterfield, T. Kuhn nebo A. Koyré, se téměř vůbec nezabývali vědami o životě, a Duris ukazuje, jak problematická je aplikace pojmu revoluce právě v těchto oborech. Dále Duris ukazuje další rys novověké vědy, který se často přehlíží – totiž jak samotní vědci chápali a vyjadřovali své postavení v dějinách lidského poznání. Máme tendenci nejvýznamnější vědce a filosofy považovat za génie, kteří se vzepřeli diktátu tradice a vytvořili něco zcela nového. Duris ukazuje na příkladu myšlení o živé přírodě, že řada autorů ve skutečnosti chápala své dílo jako rozvíjení dědictví řecké medicíny a přírodní filosofie.

Durisova kniha podle mého soudu obsahuje pouze jediný rys, který vyvolává rozpaky – a to je jeho pojetí a kritika pojmu vědecké revoluce. Stručně řečeno, Duris se ve své knize snaží prokázat, že ve vědách o životě k žádné vědecké revoluci nedošlo. Ale k tomuto tvrzení dochází na základě ne úplně přesvědčivé práce s tímto pojmem a s pojmy souvisejícími (jako je tradice, kontinuita, pokrok atp.). a) Předně je třeba říci, že Duris pracuje s poměrně úzkým a nepřilíš sofistickým pojmem revoluce, který v jeho podání znamená především rozchod s tradicí nebo, řečeno českou francouzštinou, rupturu kontinuity. Obávám se, že takovou představu lze asi najít u starších autorů z 50. let 20. století, jako byli T. Kuhn nebo A. Koyré, ale dnes se mezi historiky vědy vyskytuje již jen málo. Zdá se mi, že většinou platí názor, který nevěří v descartovský mýtus nového počátku a který uznává vliv středověkých i antických koncepcí na formování novověké vědy. Sám pojem revoluce, alespoň v současném anglo-americkém bádání, je chápán spíše jako pomalá změna ve způsobu myšlení, která se odehrávala přibližně mezi Koperníkem a Vesaliem (1543) a Newtonem (1687). Představa nového počátku je spíše nadále oblíbená v učebnicích dějin novověké filosofie, historie vědy takto nepracuje. b) Duris chápe vědeckou revoluci jen jako změnu samotných teorií vykládajících fenomény živé přírody. Takové pojetí je velmi úzké a redukuje vědu na pouhý epistemický obsah. V 17. století se ale změnily i metody, cíle, očekávání, metateorie, sociální funkce a morální hodnocení poznávání přírody. Ve všech těchto ohledech dochází k radikálnímu rozchodu s antickou a scholastickou tradicí, které kromě jiného chápaly poznávání přírody jako *habitus* – jako stav člověka, jako součást procesu jeho vnitřního zdokonalování. Novověká věda je kolektivní, užitečná, opírá se o technologie a experimenty a usiluje o blaho lidstva, nikoli o vnitřní zdokonalení jedince. Tyto zásadní změny v samotných předpokladech zkoumání přírody Duris tematizuje jen okrajově. c) Duris ve svém výkladu směšuje dvě věci, které je podle mého soudu třeba odlišovat. Současné hodnocení „revolučnosti“ teorií a objevů novověkých vědců a způsob, jakým oni sami chápali své postavení v dějinách vědy. Duris často cituje vyjádření

samotných vědců, kteří zdůrazňovali svou návaznost na antiku: Tyto odkazy jsou pochopitelně snadno dohledatelné a existence takových prohlášení se nedá popřít. Stejně se určitě nedá popřít jednoznačná kontinuita ve vysvětlování určitých biomedicínských jevů. Ale současně se nedá popřít, že v myšlení 17. století dochází ke skutečně zásadnímu rozchodu s tím, jak o přírodě uvažovala předchozí tradice. Popírat „revoluci“ na základě vyjádření samotných protagonistů mi přijde jako slabý argument. Předně jde o to, že samotní vědci si nemuseli uvědomovat, k jak hluboké změně v chápání přírody dochází v jejich době (stejně jako my si vůbec nemusíme uvědomovat nějakou zásadní kulturně-intelektuální změnu, protože jsme její součástí – ale našim potomkům, budoucím historikům, bude zcela zjevná). Navíc Duris nezohledňuje další problém. Zdůrazňování kontinuity s antikou mohlo představovat ze strany novověkých vědců rétorickou strategii, která měla přisoudit jejich objevům větší věrohodnost v prostředí, které se stále na novou, ne-aristotelskou, ne-univerzitní, ne-konfesijní vědu dívalo jako na něco podezřelého.

Navzdory uvedeným námitkám Durisova kniha podle mého soudu představuje velmi vítané doplnění převládajícího triumfalistického pohledu na dějiny novověké vědy. Tematizuje oblasti vědeckého bádání, které stojí mimo matematiku a fyziku, a kromě toho narušuje i pohodlnou představu o novověké intelektuální revoluci, která zničehonic překonala antiku a vytvořila moderní vědu. Kniha, které zpochybňují zaběhnutá klišé, představují vždy vítané intelektuální osvěžení.

Daniel Špelda
Katedra filosofie FF MU
Brno, Česká republika
spelda@phil.muni.cz